

"Lägereldens tradition trotsar pyramidens"

(Martin Buber, Moses)

Felaktiga liknelser fortplanta lätt sin felaktighet.

En mångfald av felaktiga liknelser kan bli världens öde.

Harry Martinson i diktsviten "Li Kan talar under trädet"

Till vardags ägnar vi kanske inte saken en tanke, men det är naturligtvis väldigt viktigt vilka bilder vi använder för att formulera vår livssyn och vår världsbild. Bilden, symbolen, liknelsen, formen påverkar innehållet, det är inte lika självklart att innehållet formar bilden. Om vi i något sammanhang använder staden som symbol för någonting, borde vi omedelbart inse att staden ser olika ut beroende på vilken kultur och vilken tid vi befinner oss i och inte minst vilka personliga erfarenheter vi har och en har av städer. Staden använd som bild kan således leda vårt tänkande i de mest skilda riktningar.

Länge var det religionen och de heliga skrifterna som bestod oss våra bilder. Fast de bildade (och mera sekulariserade) hämtade förstås sina bilder från filosofin. Platons bild av grottan, där verkligheten bara skymtar som en skugga på väggen, har haft en enastående inverkan på vårt tänkande genom årtusenden. För att inte tala om 1600-talets mekanistiska bild av världen som ett urverk. I vår tid tar vi gärna våra bilder från naturvetenskapen. Vi tänker oss t ex universums uppkomst, inte som en Guds skapelseakt eller ens som en evolution, utan som "the Big Bang", ungefär som en kärnvapensprängning fast större. Vi inser omedelbart dessa bilders tidsbundna och be-

gränsande karaktär. Det är följaktligen en högst berättigad varning för olyckliga bildval Harry Martinson låter sin taoistiske mästare Li Kan uttala: "Felaktiga liknelser fortplanta lätt sin felaktighet."

Den ena bilden ger upphov till den andra, som i sin tur ger en tredje, och plötsligt sitter vi med ett helt symbolsystem som binder våra föreställningar i färdiga mönster. En stad förutsatte åtminstone i äldre tid en ringmur, murarna krävde portar och vakter, vilket underförstår att det fanns något att försvara och något att försvara sig mot och att en krigsmakt därför behövs. En hel föreställningsvärld och ett givet handlingsmönster kan på så sätt växa fram ur en enda bild eller "ursymbol" – för att använda historiefilosofen Oswald Spenglers terminologi. En föreställningsvärld som beskär våra möjligheter att se allt det som finns utanför synfältet och ryms i mellanrummen, allt det som symbolerna inte täcker in. Ett symbolsystem och en föreställningsvärld som hindrar oss att förstå människor, grupper och enskilda med andra föreställningar, symbolsystem och handlingsmönster.

Varje symbol har dessutom en laddning som ger den oantastlighet och "evighetsvärde". Ett helt, slutet symbolsystem gör naturligtvis ett överväldigande intryck, de enskilda symbolerna förstärker var-

andra och sammantagna dominerar de en hel kultur, ger denna kultur dess riktning, kraft, självmedvetande och självkänsla. Det finns således verkligen en risk att "en mångfald av felaktiga liknelser kan bli världens öde." Därför är det viktigt att vi kritiskt granskar och noga väljer våra bilder och symboler. I regel övertar vi bilder, symboler, tanke- och handlingsmönster omedvetet och passivt från den omgivande kulturen – genom uppfostran, skolgång, mediapåverkan osv – men i någon mån har vi också en frihet att korrigera oss genom att medvetandegöra, välja och välja bort.

Från Edens lustgård till en muromgärdad stad

Efter mina båda artiklar – "Vår oceaniska längtan" samt "Om odödlighetssträvan som drivkraften i västerländsk kultur" – blev jag ombedd att göra ett radioprogram för P1 med snarlikt innehåll. Där kritiserade jag den kristna bilden för himmelriket som en stad, byggd av guld och ädelstenar och omgiven av höga murar. En stad där naturen var utesluten och naturlagarna satta ur spel. Jag kritiserade den kristna bilden av livet efter döden som ett i evighet pågående himmelskt gästabud, som en överdådig fest inkom för människor. Jag kritiserade Apokalypsens bild av Gud som en tronande, maktfullkomlig konung som efter den stora slutstriden skulle döma levande och döda. Jag ville rikta uppmärksamheten på att bibeln erbjuder även andra, mera sansade bilder, t ex för Gud som en örtagårdsmästare. Bilden av örtagårdsmästaren frammanar i sin tur bilden, inte av en muromgärdad stad utan av en trädgård, Edens lustgård, där människorna

tänks leva i fred med djuren och mitt i naturen. Vi ser alltså att det inom kristendomens ramar finns alternativa symbolsystem, mer sympatiska och med lyckligare konsekvenser än de bilder som kommit att forma kristendomen och därmed hela den västerländska kulturen.

Efter programmet fick jag ett brev från en präst i Svenska kyrkan som ville svara de traditionella kristna symbolerna. Han skriver bl a så här:

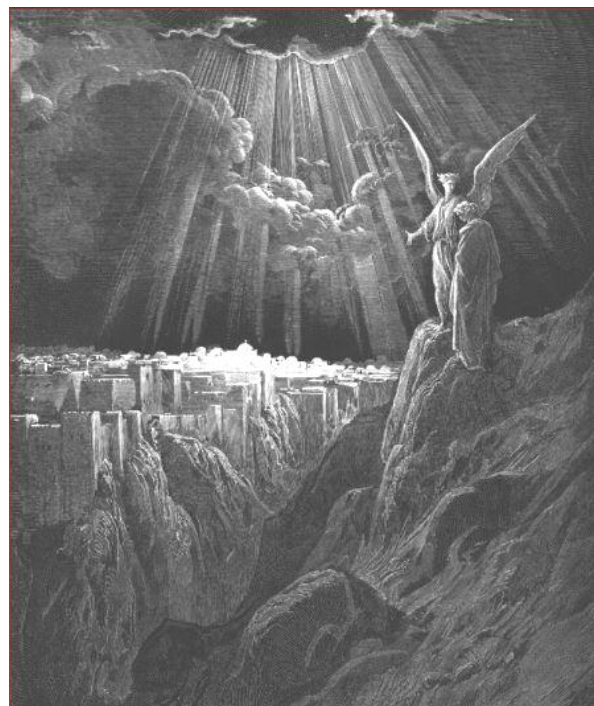
Ni tar avstånd från "staden" som en bild av himmelriket, och anser att det låter allt annat än längtansvärt som avslutning på jordelivet, i synnerhet ingenting för vår tids miljövänner att kämpa för...

Staden är ju ett av Bibelns huvudord och inte vilken stad som helst utan framför allt "den heliga staden" Jerusalem – en oerhört "laddad" plats, som även den bifogade tretton sidor långa artikeln i Svenskt Bibliskt Uppslagsverk ger en antydan om. Jerusalems oerhörda betydelse för folken i området har knappast avtagit genom århundradena! Vi sentida sekulariserade kristna kan inte föreställa oss symboliken i Jerusalem som bild för Guds egen tron. Trots att skriftförfattarna använder sin tids skönaste ord och uttryck kan de ändå aldrig ge uttryck för sin innersta längtan, förhoppning och glädje vid tanken på Guds egen stad och inför förhoppningen att själva få slutgiltigt flytta in där en gång...

Brevet är ganska avslöjande: här argumenteras inte utifrån bildernas innehåll utan utifrån deras laddning, en laddning baserad på den auktoritet de får genom att de utges för att vara Guds ord, genom att de återfinns i bibeln (och *Svenskt Bibliskt Uppslagsverk!*). Jag hade faktiskt inte riktigt klart för mig att staden var en så

viktig bild inom kristendomen för himmelriket. Därför gick jag direkt till källan för att se vad där egentligen står. Jag kan av utrymmesskäl inte återge hela texten, men den himmelska staden tecknas i Uppenbarelseboken kap 21-22 bland annat så här:

Den lyste som den dyrbaraste ädelsten, som en kristallklar jaspis. Den hade en stor och hög mur och tolv portar... I öster var tre portar, i norr tre portar, i söder tre portar och i väster tre portar... Och han som talade till mig hade en måttstock av guld för att mäta staden och dess portar och dess mur. Staden var byggd i fyrkant och dess längd var som dess bredd. Och han mätte upp den med sin måttstock till tolv tusen stadier; längden, bredden och höjden var lika... Muren var byggd av jaspis och staden var av rent guld, som var som rent glas. Grundstenarna i stadsmuren var av alla slags sköna ädelstenar. Den första grundstenen var av jaspis, den andra av safir, den tredje av kalcedon, den fjärde av smaragd... De tolv portarna var tolv pärlor, varje port av en enda pärla. Och den breda gatan genom staden var av rent guld, som var som genomskinligt glas... Och staden behövde varken sol eller måne för att få ljus... Jordens kungar kommer med all sin härlighet till den staden, och dess portar skall aldrig stängas om dagen – natt blir det inte där. Och allt dyrbart och härligt som folken äger skall föras dit... Och han visade mig en flod med livets vatten, klar som kristall... Mitt på den stora gatan, med floden å ömse sidor, stod livets träd som bär frukt tolv gånger om året och ger sin skörd varje månad, och trädets blad är läkemedel för folken... Och ingen natt skall vara mer; och de behöva icke någon lampas ljus, ej heller solens ljus, ty Herren skall lysa över dem, och de skola regera i evigheters evighet.

Det nya Jerusalem, gravyr av Gustave Doré 1865. "Och jag såg den heliga staden, ett nytt Jerusalem, komma ned från himmelen, från Gud, färdigsmydd som en brud, som är prydd för sin brudgum" (Johannes Uppenbarelse 21:2).

Vackra bilder

– med olyckliga konsekvenser

Texten kan ju knappast missförstås, därtill är den alltför fantastisk. Den skall inte läsas bokstavligt, alldeles uppenbart talas här i liknelser och bilder. Detta är en vision! Ändå framlockar bilderna i Uppenbarelsebokens texter om himmelriket vissa mer eller mindre medvetna föreställningar – alla med olyckliga konsekvenser:

1. Det faktum att bilden för himmelriket – staden – inte är hämtad ur naturen utan ur människariket inger oss föreställningen att naturen är mindre värd och något människan skall lämna bakom sig. Människans historia började visserligen en gång mitt i naturen, i Edens lustgård,

men den slutar i en stad, det himmelska Jerusalem. Redan i bibeln uttrycks alltså en utvecklingstanke. Den enskilda människan skall i sitt liv transcendera naturen – den omgivande fientliga naturen och den onda naturen inom sig. Att besegra naturen, det är kultur (av lat. *cultivare*, odla). Människligheten sammantagen är ämnad att gå som på en rät linje från natur till övernatur – fast det är förstås bara vissa människor, de omvända och frälsta, som når fram. "Historia" är det som uppstår då människligheten ställer sig utanför och över den cykliska naturen och på olika sätt försöker förverkliga sin gudagivna bestämmelse till odödlighet. I historieböckerna hamnar den som skapat sig ett odödligt rykte. Naturen, liksom allt annat undertryckt – t ex kvinnor och barn – saknar däremot som bekant historia.

2. När tillvaron i himmelriket skildras i bilder av ett i evighet fortgående gästbud inges vi föreställningen att människan ensam är utvald av Gud till individuell överlevnad, hon är till sitt väsen inte underordnad det naturliga kretsloppet utan redan halvvägs utanför skapelsen.

3. Om människan vid tidens slut kan lämna naturen och andra levande varelser bakom sig för att ensam gå vidare in i evigheten spelar det ingen roll i vilket skick hon lämnar världen efter sig. Skapelsen får missbrukas och förbrukas.

4. Föreställningen att naturen är mindre värd förstärks av sådana bilder som antyder att naturlagarna i himmelriket är rubbade eller satta ur spel. Förhållandena där är inte naturliga utan övernaturliga.

5. Genom att tillvaron efter döden för de utvalda utmålas i bilder av rikedom, överdåd, ägande, makt och hierarkier inges vi föreställningen att sådana ordningar är sanktionerade av Gud själv, därför rätta och riktiga och mer eftersträvarsvärda än ett liv i anspråkslöshet, jämbördighet och harmoni med omgivningen, med andra människor, djur och natur.

6. Genom att vi utlovas riklig belöning i himmelriket om vi lever efter Guds vilja i detta livet, uppmuntras vi att förlägga våra mål utanför naturen och bortom livet på Jorden. Vår syn att livet på Jorden endast är av mindre intresse förstärks. Fullkomlig "frid" uppnår vi först i himmelriket, medan livet på Jorden naturligtvis är defekt och därför fyllt av motsättningar och strid, i synnerhet om man är kristen. I min bokhylla har jag t ex en bok med den talande titeln *Den heliga Striden. Berättelser om Troshjeltar och Sanningsvittnen i den kristna Kyrkan*.

7. Genom att livet efter döden för de utvalda tilldrar sig bakom höga murar drar man slutsatsen att det finns en fiende som man vill utestänga. För detta talar även det faktum att hela skapelsen inte omfattas av Guds frälsningsverk, bara människan. Fienden är naturen och naturligtvis den som följer naturen. Latinets *paganus* betydde just "den som bor på landet" men blev det kristna ordet för hedning (jfr engelskans *pagan*, hedning, och *peasant*, bonde). Det var landsbygdens befolkning som längst höll fast vid de gudar som reglerade förloppen i naturen, fruktbarheten, grödan – medan den tidiga kristendomen var en stadsreligion, utan intresse för naturen.

8. Det som finns kvar av natur i den himmelska staden – "livets träd" – är till läkedom, står det i bibeltexten. Naturen är mycket riktigt enligt kristen syn inget självändamål utan till för människans skull. Inom den himmelska stadens murar är den natur som överhuvud taget finns kvar domesticerad och väl kontrollerad, rentav manipulerad. Naturen har berättigande endast i den mån den är till nytta för människan.

Säkert kan ytterligare exempel ges på mer eller mindre medvetna (fel-) föreställningar som växer fram ur Johannes suggestiva visioner. Men vi skall fortsätta resonemanget från en annan infallsvinkel. Låt oss se hur den höga värderingen av staden, av staden framför andra, Jerusalem, och dess transfiguration till ett himmelskt Jerusalem vuxit fram. Entusiasmen för bilden av den himmelska staden dämpas nämligen betydligt när man anlägger ett historiskt perspektiv.

Jahve

– från början tältets och lägereldens gud

Länge var Israels folk nomadiserande, med en stam- och himmelsgud benämnd Jahve. Han tänktes sitta som på en tron mellan de båda keruberna på arkens lock, och arken förvarades i ett tält. Under vandringarna i öknen bars arken framför folket som en vägvisare – Jahve tänktes, mycket vackert, gå före sitt folk som en molnstod på dagen och en eldstod om natten. När så Israels folk trängde in i Kanaans land mötte man en välorganiserad stadskultur med jordbruk som bas efter ett mönster som var gemensamt för alla s k högkulturer i Främre Orienten.

Konflikten mellan nomad och bofast speglas i en rad välkända bibliska texter, inte minst den om Kain och Abel. Där tar, som alla minns, Jahve ställning för nomaden, för Kain, trots att denne begår historiens första mord, medan jordbrukaren Abels oblodiga skördeoffer lämnar honom oberörd.

I vårt sammanhang är en annan scen än mer intressant, nämligen den om Israels folks erövring av den muromgärdade staden Jeriko. Genom utgrävningar vet vi att Jerikos murar inte raserats av människohand. Murarna har vikt sig utåt, bara lagt sig ner, troligen till följd av en naturkatastrof. Kring detta har myten spunnits om hur Israels folk förstörde Jerikos murar genom att på Jahves inrådan och med arken i täten vandra runt staden i sex dagar och på sjunde dagen upphäva ett stridsrop som fick murarna att rasa (Josua kap 6). Mytens dolda budskap är naturligtvis, att himmelsguden Jahve är överlägsen de bofasta kanaanernas kraftlösa fruktbarhetsgudar, och att både nomadguden Jahve och hans egendomsfolk åtminstone till en början var fientligt inställda till staden som fenomen.

Gamla testamentets heroiserande framställning av Israels folks erövring av det förlovade landet anses dock vara starkt tillrättalagd. I själva verket var den befintliga kulturen och religionen så starka att nomadfolket snart var assimilerat, till både person, livsstil och tanke.

Det sakrala kungadömet

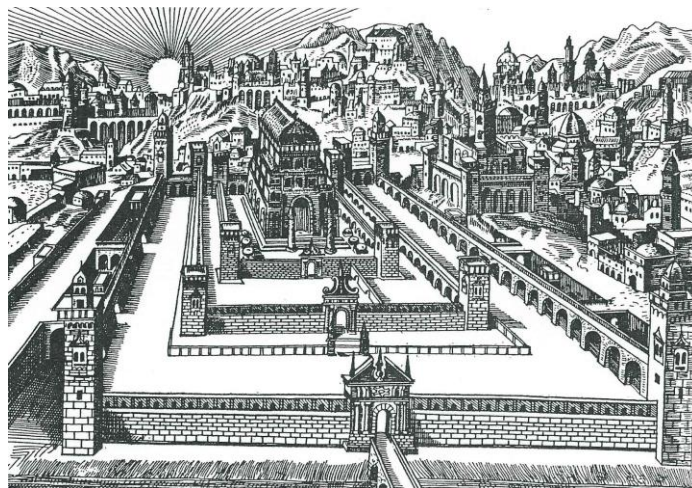
Varje kanaaneisk stad hade sin egen kung, med regerande, rättskipande och inte minst prästerliga funktioner. Engnell-Fridrichsens *Svenskt Bibliskt Uppslags-*

verk (SBU) kallar detta "det sakrala kungadömet".

Kungen hade sin makt från Gud, han var Guds Son, messias. Som sådan skulle han varje år ceremoniellt lida, dö och uppstå, för att på så sätt upprepa,

frammana och garantera naturens cykliska förlopp, upprätthålla kosmos och förhindra kaos. Detta var naturligtvis väldigt viktigt för ett land som livnärde sig på jordbruk. Följaktligen var de gudar man hade i hög grad inriktade på fruktbarhet, gudar som El, Baal, Astarte, med många från nomadguden Jahve vitt skilda drag.

Vad händer nu, när Israels folk själva blir jordbrukande, jo man övertar helt eller delvis det sakrala kungadömet kult och gudsuppfattning och integrerar dem med den egna religionen och med Jahve. Det äger rum vad Oswald Spengler kallar en pseudomorfo, dvs en ung, livskraftig men ännu outvecklad kultur övertar och integrerar åtminstone på ytan den äldre, befintliga kulturens egentligen främmande men förfinade mönster. Detta skedde dock i Israels fall inte utan motstånd: en rad profeter, "gudsmän", nasirer, rekabiter – ofta i groteska skepnader – trädde fram och uttalade varnings- och domsord över denna religionssynkretism. SBU kallar dem "äktjaghvister", eftersom de höll fast vid den "mosaiska" traditionen från nomad- och ökentiden. Redan Moses reagerade ju mot främmande inflytelser – alla minns väl den berömda scenen då han åter-

vände från mötet med Jahve på Sinai berg med Lagens tavlor i famnen och fann att Israels folk gjort sig en avgud, en guldkalv, som de dansade kring. I sin vrede slog han sönder stentavlorna och anklade

folket för avfall från den rätta tron.

Som en anpassning till den nya miljön framträder nu även hos Israels folk fenomenet kungar – kungar som följer hela det kända schemat från det sakrala kungadömet. Något annat mönster fanns ju inte att tillgå. Från början dristiga härförare låter de efter gängse mönster smörja sig till kungar. För att kunna uppträda med legala konungliga anspråk gifter kung David till och med in sig i en kanaaneisk kungaätt. Och så gör han nomadfolket Israel slutgiltigt till ett bofast folk genom att erövra och utnämna Jerusalem till sin huvudstad i sitt rike. Dit för han arken i en procession där han själv efter kanaaneiskt mönster rituellt dansande går i täten – något som de rättrogna längs processionsvägen naturligtvis ondgör sig över.

Jerusalem får sin särskilda ställning och laddning genom att Jahve nu där har sin stationära boning. Kung Salomo rotfäster slutgiltigt det sakrala kungadömet genom att bygga templet (se rekonstruktionen därav ovan) och sitt eget residens i anslutning till det. Hans framgångar ses som ett tecken på att han har Gud med sig, han blir en kung av "Guds nåde". Han befäster Jerusalem, med inte bara en utan dubbla stadsmurar. Han bygger sitt

eget palats i direkt anslutning till templet. Och han förskönar staden. Allt för att förhålliga sin gud men samtidigt också sig själv. Genom sina krig blir Israel en stormakt. Från att ha varit ett folk blir Israel en nation och geografiskt sett ett land, Juda.

Här har vi nu hela det sammanhang som vi känner igen från Sumer och Babylon: en konung befäster sin ställning med gudomlig hjälp och bygger sin muromgärdade stad som säte för sig själv, sin administration och sin gud. Kungamakt och stadskultur hör alltså nära ihop och sanktioneras s a s uppifrån. Det sakrala kungadömet är den ideologi med religiösa övertoner som legitimerar makten.

Jahve sänder Natan till att fördöma kung David: "Så säger HERREN: Se, jag skall låta olyckor komma över dig från ditt eget hus" (2. Sam. 12).

Vare sig Saul, David eller Salomo undgår förebråelser för sitt högmod och sin maktlystnad. Inte ens tempelbygget undkommer de äktjahvistiska profeternas kritik. Salomo låter ju religionssynkretismen gå så långt att även för Israel främmande gudar får sina altaren i Jerusalems tempel. Profeterna ser att kungarna åsidosätter, rentav sätter sig över Jahve och förutspår motgångar, undergång och död för kungen och staden och hela nationen som straff för förhävelsen. Överhuvud taget finns en stark spänning mellan kungarna enligt det sakrala kungadömet och de religiösa ledare som står kvar i äktjahvistisk tradition. I de gammaltestamentliga skrifterna skymtar synkretismen i det ohöjda bruket av två olika gudsnamn bredvid varandra, Jahve och Elohim, kanaanéernas himmels gud El'eljon.

Det är rentav så att de båda mönstren – det äktjahvistiska och det sakrala kungadömet – inte bara återspeglas i skrifterna utan följs åt som två konkurrerande traditioner in i judendomen och sedan vidare i kristendomen. Judendomen har på grund av historiska omständigheter tvingats behålla många nomadiska drag, drag som inte minst återspeglas i de judiska högtiderna firade till minne av händelser under ökenvandringen. Kristendomen däremot har haft möjlighet att under tidernas gång rota sig och institutionaliseras. Kan man t ex tänka sig ett stabilare murverk än den svenska folkkyrkans? I kristendomen är de nomadiska, asketiska och äktjahvistiskt profetiska dragen starkt undertryckta – men de finns där även om de bara skymtar momentant och perifert och i mer eller mindre kätterska sammanhang: hos ökeneremiterna, i de tidiga tiggarrordnar-

na, i pilgrimskapet, hos kringvandrande beginer, profeter och heliga dårar, i väckelserörelserna, hos kringresande väckelsepredikanter och kolportörer.

Drömmen om en himmelsk stad

Men åter till Judaland! Med tiden kom så Jerusalems erövring och förstöring och den babyloniska fångenskapen. Exiljudarnas drömmar om Jerusalems återuppbyggnad och en ny storhetstid för Israels folk, under ledning av en konung av Davids ätt, blev ett centralt motiv i religionen och med tiden till eskatologi. Ur minnena av den forna staden under dess storhetstid, speciellt under kung David, och ur gäckade drömmar om ett kommande, återupprättat jordiskt Jerusalem uppstod föreställningarna om en bidande messias och ett himmelskt Jerusalem vid tidens slut. Återupprättandet av staden och kungamakten och det egna folket hör ihop.

När det slutligen är dags för Jesus från Nasareth att träda in på scenen skildras detta efter mönstret från "det sakrala kungadömet". Han är av Davids hus, han är avlad av Gud själv med en utvald jungfru, han föds i en grotta, varvid en stjärna visar sig på himlen, han gör anspråk på att vara messias, han rider in som en konung i Jerusalem, han lider på korset och dör, nedstiger till dödsriket samt uppstår igen och upptas till himlen, där han tänks inta sin plats som Guds Son till höger om sin faders tron, för att därifrån såsom konung utöva sin dömande funktion. Här saknas som synes inte ens det sakrala kungadömet heliga bröllop, *hieros gamos*. Det sakrala kungadömet i kristen tappning inskränker sig som synes inte till ett begränsat, jordiskt

rike med Jerusalem som centrum, de kristna anspråken är högre än så: Jesu rike är icke av denna världen, utan ett transcendent rike av universell karaktär, styrt från ett himmelskt, alltså transcenderat Jerusalem av den "människa" som ensam av alla besegrat, dvs transcenderat den naturliga döden. Jahve har vuxit från stamgud och gud bland andra gudar till ensam och allsmäktig Gud med världsherravälde.

Föreställningarna om det sakrala kungadömet är ju på något sätt vackra och fulla av mening och laddning. Men de förstärker en hierarkisk ordning, ger kungamakten gudomlig sanktion och den egna nationen högre status på andras bekostnad. Även vi i Sverige har ju ända in i modern tid haft kungar av Guds nåde. Gustaf Vasa uppträdde till exempel som en svensk kung David då han gjorde Uppsala till sin nya huvudstad och placerade sin tron i Uppsala domkyrkas mitt, precis där längskepp och tvärskepp har sin brytningspunkt. Liksom Jerusalem ansågs vara världens mittpunkt och navel ansågs denna punkt i Uppsala domkyrka som svearikets mittpunkt. Föreställningen om kungen av Guds nåde – att Gud genom konungen på ett särskilt sätt står på det egna folkets sida – gynnar naturligtvis nationalstatstanken och känslan av utvaldhet. Det egna folket påstås ha en särskild uppgift i historien. "Gud med oss" stod det på de tyska soldaternas bälten under Andra världskriget.

Lite avkylande blir det väl överhuvudtaget när man inser att de rituella mönster Jesus gick in under, de från "det sakrala kungadömet", inte är "äktjahvistiskt" israeliska utan synkretism och "avguderi", och att de införlivades i religionen efter pragmatiska, realpolitiska

överväganden av makthungriga, självutnämnda kungar. Att den heliga staden Jerusalem med dess underbara murar och rikedomar var till för att upprätthålla, skydda och ge glans åt den dit centraliserade kungamakten. Och att Bibelns vackra tal om det himmelska Jerusalem vuxit fram ur ett i fångsel hållet folks drömmar om revansch. Att föreställningarna om en kommande Messias som skall frälsa det egna folket och om ett himmelskt Jerusalem där de utvalda får bänka sig till gästabud vid tidens slut grundar sig på – rätt och slätt – kompensatoriska storhetsdrömmar, egoism och grupptänkande. Jag menar helt enkelt att då symboler som "kung" och "stad" laddas med övernaturlig kraft till "kung av Guds nåde", till "helig stad" eller rentav "himmelsk stad", ja då ger man ett egen- och evighetsvärde till något som knappt borde få vara instrumentellt. Det känns tokigt att symboler uppkomma ur en konkret, mycket speciell och mycket tillfällig historisk situation för ett globalt sett mycket litet folk och dessutom för väldigt länge sedan, på detta sätt fått både universalitet och evighetsstatus.

Bilder och symboler som tyckts oantastliga blir mindre sakrosankta när man upptäcker att de inte givits oss direkt från himlen genom uppenbarelse eller verbalinspiration utan att de har en historisk och psykologisk grund. De får en relativ karaktär. Man förstår symbolerna som människans mer eller mindre lyckade försök att uttrycka den numinösa erfarenheten, som mer eller mindre lyckade försök att tolka in en mening i det egna livet och det egna folkets historia. Ser man symbolerna på det sättet vågar man också revidera och utveckla sitt symbolsystem till allt större mognad, alltef-

tersom man gör nya, korrigerande erfarenheter.

När påven Johannes XXIII och Andra Vatikankonciliet försökte förändra den intill självklarhet etablerade synen på kyrkan som en exklusiv frälsnings- och salighetsinstitution med sanningsmonopol genom att i stället se kyrkan som "ett Guds folk statt på vandring", inte genom öknen utan genom världen och historien, då såg jag det som ett helt genialt drag som gav möjlighet till förnyelse av kyrkan. Det skulle kunnat innebära kyrkans återvändande till "äktjehvistisk" tradition, till självrannsakan och revision. Templet skulle symboliskt sett kunna ersättas av tältet! Den gången häpnade jag över den katolska kyrkans radikala utveckling och övervägde faktiskt att konvertera. Men som bekant har nästan alla Andra Vatikankonciliet beslut och resultat omintetgjorts genom hårdnackat motstånd från konservativa krafter.

"Guds folk statt på vandring." Jesus och två lärjungar möts på vägen till Emmaus (Luk. 24).

Jesus avklädd det sakrala kungadömet dräkt

Sedan man sett sambandet mellan Jesu liv, så som vi känner det från Nya testamentet, och mönstret från det sakrala kungadömet, ställer man sig självklart frågan: Var det Jesus själv som gick in under det sakrala kungadömet mönster eller var det hans historieskrivare som tolkade hans liv i dess olika delar efter det mönstret, helt enkelt för att leda i bevis att Jesus var den väntade messias? Är man påve i Rom – dvs "Kristi ställföreträdare" i "den eviga staden" – eller ärkebiskop i den svenska folkkyrkan måste man hävda det förra, annars skulle ju den traditionella kristendomen vara förlorad. Ställer man sig däremot i vad SBU kallar den "äktjahvistiska" traditionen klär man av Jesus det sakrala kungadömet dräkt – och vad återstår då: jo, en god kringvandrande profet i gammaltestamentlig stil, en *saddaq*, en rättfärdig, med udden riktad inte minst mot överhet och tempelpräster. I den traditionen stod t ex liberalteologin och reformkristendomen på sin tid, kring senaste sekelskifte. Den stora allmänheten står där fortfarande, för inte tror folk i gemen att Jesus var Guds Son i den mening som kyrkorna lägger in däri. Kyrkan har lagt ner mycket möda på att övervinna sådan omstörtande teologi.

Frasen i prästens brev till mig att "Jesus var en flitig tempelbesökare" tjänar just det tvivelaktiga syftet att visa, att Jesus trots att han framför allt rörde sig på landsbygden och utövade sin religion utomhus och på vandring – ändå bejakade den till Jerusalem centraliserade tempelkulten. Och därav får vi följdfrasen, så omhuldad av många präster som vill undvika debatt i sakfrågor, nämligen

att kristendomen först och främst är en kult och inte en lära. På så sätt kommer man så långt bort man kan från Gamla testamentets profetreligion. I fornkyrkan var profeterandet fortfarande ett ämbete (som t o m kunde beklädas av kvinnor), idag letar man förgäves i våra kyrkor efter några profeter överhuvud taget. Tvärtom är misstänksamheten gentemot profetiska och karismatiskt betingade budskap stor. Profeterna uppträder numera utanför kyrkans murar.

Okänd fotograf

Profeten Martinson

En sådan karismatiker och domsprofet var författaren Harry Martinson, fast hans budskap kom bort då det omhändertogs av litteraturvetare med mera inriktning på formen än på innehållet. I otaliga sammanhang och med stor kontinuitet under hela sitt författarskap behandlar Martinson temata snarlika dem

vi behandlat här: nomad och bofast, land och stad, natur och övernatur. I en ljuvlig text om "Den godartade möjligheten" beskriver han det taoistiska landskapets fördelar framför centralisering och stads-kultur. Här får vi också en fin illustration till hur en annan kultur stöttat sig på andra bilder än våra västerländska, bilder hämtade inte från människoriket utan från naturen, och vilka konsekvenser det får:

Taoisterna försökte aldrig komma fram till vad vi kallar meningen med tillvaron. De sökte inte sanningen. De utgick ifrån att den fanns, att den innebodde i naturen själv...

Taoisternas kärlek till naturen var inte en förälskelse i det sensationella... I stället innebar den, att människan dagligen nyupptäckte det enkla och att hon dagligen gjorde sig nymedveten om att naturen är kulturens fond, grund och uppehållare... Kinas insats i konstens kosmos lever som ett lysande bevis på utsökthetens livskraft genom enkelheten, förfiningens ständiga återfödelse genom återböjningen till mullen och vattnet, till trädet och floden, till molnet och solen...

Taoismen var i renaste mening en landsortslära. Den var en lära framsprungen på det fredliga åkerbrukets grund, och den byggde på tanken att människorna skulle bo utspridda, att de skulle vara hos åkrarna, skogarna, bergen, vindarna och haven. Taoismens människa var utomhusmänniskan, inte den förkonstlade innesittaren...

Trängseln, staden, lägret, krigshären, boskapshjorden och gräshoppssvärmen är förödande, förhärjande och förtrampande företeelser. Sprid er under solen och allt skall räcka till. Så lyder det vindfria bud som alltid varje dag på nytt är den meningsfulla skriften i friskt vatten. Trängseln är en förbannelse, en

naturvidrighet, en trång förkonstlingsväg att gå...

Taoismens vise som tänkte utifrån åkern och landskapet och byggde en tänkespråksvärld i vinden, vid havet och under sol och måne, förutsåg detta. De förordade enkelhet, utsökthet genom det enkla, öppenhet och frihet. Och även då det gällde att möta de mongoliska hordernas anlopp skulle deras lära ha hållit för en prövning och en granskning, ty ett i hela landet utspritt folk kan inte slaktas ned på så sätt som Timur Lenk lät göra med hela stadsbefolkningen i Ispahan... En i landet utspridd befolkning tvingar också fienden att sprida sig, och i ett rike utan städer kan ingen fiende rikta hjärtstötar...

Man förstår att Harry Martinson var en häftig kritiker av västerländsk kultur. Ja, han ville för det moderna Västerlandet inte ens använda ordet "kultur". Liksom Oswald Spengler i *Västerlandets undergång* skilde Martinson mellan kultur och "civilisation", där civilisation bara är kultur på väg mot sin undergång: genom förstening, förytligande och splittring. Spengler såg staden, i synnerhet storstaden som civilisationens sista yttring och fäste före undergången. Det är säkerligen ingen tillfällighet att Martinson liknar rymdskeppet Aniara vid en stad, som han låter gå under med man och allt ända ner på atomnivå för att på så sätt bli till "fruktbar mull" varur något nytt kan växa.

Martinson tänkte sig faktiskt till en början ett slags slutstation för de barnsligt troende bland Aniaras passagerare, men inte en himmelsk stad utan ett Cap Celeste, en himmelsk udde. Observera att Martinson hämtar sin bild från naturen! Men inte ens denna föreställning om en överlevnadsmöjlighet efter döden för de fromma behåller han, den framstår som

alltför kristen och rensas slutligen ut. För Martinson var Jorden paradiset, men inte en Jord där lejon och lamm håller fred med varandra, utan en Jord som är som den är, oberoende av snäva mänskliga föreställningar om gott och ont. Det är detta Jordiska paradisk' undergång till följd av den västerländska människans (läs: mannens) övermod som han profetiskt siar om och varnar för i *Aniara*. Martinson väljer bort möjligheten till en övernaturlig, individuell fortlevnad efter döden och inordnar även människan i naturens cykliska kretslopp. Detta är eposet *Aniaras* yttersta och kanske alltför väl dolda budskap. Rymdskeppet Aniara hade lämnat Jorden bakom sig förstörd, dess passagerare av endast människor hoppades nu på en fortsatt tillvaro på en annan planet. I den plåtomhöljda rymdstaden Aniara fanns liksom i det muromgärdade himmelska Jerusalem bara en liten reminiscens av natur kvar i form av underbara trädgårdar, avsedda för människors rekreation. Liksom naturen i "Aniaras stad" är domesticerad, är kvinnorna exploaterade och förslavade. Och inga barn kunde leva där, det vore alltför grymt. Nej, Aniara var männens stad, hierarkiskt ordnad under envåldshärskaren Chefone. Denna från livgivande natur helt befriade miljö kunde inte bestå utan måste naturnödvändigt gå under. Med rymdskeppet Aniaras undergång i mötet med den trots allt mäktigare naturen får den mänskliga historien sitt slut.

När myt blir tankemönster och idé

Jag har stöttat mig tungt på Engnell-Fridrichsens *Svenskt Bibliskt Uppslagsverk*. Men det sakrala kungadömet's mönster

kan vem som helst, som blivit medveten därom, urskilja i sumerisk-babylonisk religion, i Gilgamesh-eposet och den något senare sumeriska myten om gudinnan Inanna; i egyptisk religion, t ex i berättelsen om Isis och Osiris; i grekisk religion, t ex i myten om Persefone, och i mysteriekulterna i Rom, i synnerhet kring Sol invictus. Vi återfinner dem också i fornnordisk religion, där kungen blev blodigt offrad i händelse av missväxt. I vår västerländska kulturkrets tycks de alltså vara allmänt utbredda, kanske arketyperiska, även om de numera oftast bara uppträder som reminiscenser. Som en mer eller mindre sekulariserad övergångsform framstår hovkulten kring Ludvig XIV, Kung Sol, i Frankrike på 1600-talet, där slottet Versailles med dess trädgårdar faktiskt är byggt för att tjäna just kultiska syften.

Myter skall ju förklara och legitimera en viss situation och ett visst handlande. Adorno-Horckheimer beskriver i sitt klassiska verk *Upplysningens dialektik* hur en gång levande myter och symboler abstraheras, teoretiseras och långsamt förvandlas till tankemönster. Numera är det alltså inte färgstarka myter utan mer eller mindre omedvetna tankemönster avledda ur dessa myter som styr vårt tänkande och handlande. Ett för mig närliggande exempel taget från Hälsingland: När man inne i kommunens centralort Hudiksvall smyckar staden med prunkande blomrabatter, parker och vackert mönstrad stenläggning, medan man i kommundelen Delsbo årtionde efter årtionde tvingas leva med ett torg bestående av en busshållplats, en kiosk och en bensinmack samt en asfalterad parkeringsplats mellan ICA och Hemköp, då har vi där det gamla mönstret: den som har

makten sitter i centrum och styr rikedomarna till sig själv och använder dem till att förhärliga sig själv – medan omgivningarna utarmas. Så sent som på 30-talet var Delsbo Hälsinglands största samhälle och en egen kommun. En rad storslagna men idag förfallna byggnader minner om storhetstiden före kommunsammanslagningen: ett herrgårdsliknande f d kommunalhus, ett ståtligt f d tingshus, ett tillbommat hotell, en rad nedlagda industrier. Övergivna affärslokaler med gapande tomma skyltfönster. Gamla gårdar och köpmanshus har ersatts av hyresbarracker. Stadsarkitekten i Hudiksvall har tänkt sig – som ett knivhugg mitt i bröstet – en genomfartsled för timmerbilar tvärsigenom Delsbos naturskönaste och mest genuina delar. Allt för att ortens rikedomar ska kunna fraktas bort.

Ett annat exempel, också det från Norrland, avslöjar erövrarens, kolonistörens exploaterande inställning till vad som rätt brukar kallas för "jungfruligt land", hans okänslighet, blindhet, ja förakt för natur och människor i periferin. För den som bär staden i sin själ framstår i synnerhet det nomadiska som främmande, onödigt och ointressant. För några år sedan protesterade samerna mot att kyrkan planerade att avverka sin skog runt den samiska samlingsplatsen och kyrkbyn Fatmomakke i södra Lappland. Byn skulle komma att ligga helt blottad för fjällvindarna på vintern. En av våra biskopar framträdde då i en radiointervju och förklarade kallsinnigt att kyrkan måste sköta sina skogar efter moderna, rationella principer. Då intervjuaren påpekade att det också fanns mänskliga aspekter att väga in blev biskopen irriterad, kallade intervjuaren "impertinent" och avbröt intervjun.

Fatmomakke

Vad Harry Martinsons text vill säga oss är väl att med ett annat symbolsystem i botten skulle samhället kunna se helt annorlunda ut. Avgörande är inte minst vilken ställning naturen har i det systemet. Taoismen hade ju det gemensamt med det antika Greklands religion att man inte transcenderade naturen, utan målet var att "stämna sig samman" med naturen, för att nu använda Martinsons ord. Visst har en sådan syn sina problem och svagheter, men just idag är den kanske precis vad världen behöver.

Gallerian

– den himmelska staden inkarnerad

Avslutningsvis skrev prästen i sitt brev: "Den himmelska staden är väsensskild från en genomsnittlig svensk stad i glas och betong med Åhléns och Konsum i centrum." Men det är väl ändå inte riktigt sant? Skillnaden ligger nog endast i graden av överdåd! Om man på jorden flyttar ner det himmelska Jerusalem, en stad som har "gator, murar och torn av underbar storlek och glans", en stad byggd av "guld, safir och ädla stenar", där livets

träd ger tolvfaldig avkastning, där det dessutom pågår ett aldrig upphörande gästabud, och om vi sedan prutar lite på alla överdrifterna, ja då har vi faktiskt något som påminner om ett modernt köpcentrum eller en galleria, med dess prålighet och överdåd, med dess fontäner, marmorgolv, gjutjärnssoffor och blomgrupper, med inbjudande musik varvad med fingerade förmånserbjudanden i högtalarna. Allt ämnat att dra till sig, imponera, skapa känslor av saknad och behov, locka och förleda till hämningslös konsumtion och njutning, långt utöver varje rimligt mänskligt behov, långt utöver vad naturen tål. Den västerländska människans livsstil är så överdriven och förödande att det behövs ett himmelskt Jerusalem att ta sin tillflykt till när alla jordens resurser är förbrukade. Och om man nu inte tror på ett himmelrike så har man ju rymden kvar att kolonialisera och exploatera. Man kan alltid drömma om och spana efter en avlägsen stjärna med för människor lämplig atmosfär.

Oswald Spengler kallade i *Västerlandets undergång* från 1918-22 den rotlösa, rörliga storstadsmänniskan för vår tids nomad. Enligt min mening missade han därvid något väsentligt, nämligen den nomadiska livshållningens förbundenhet med naturen och därmed dess självklara, inneboende meningsfullhet och allvar. En postmodern kulturkritiker, Zygmunt Bauman, kommer nog verkligheten närmare när han hävdar att forna tiders nomad – luffaren, vagabonden och pilgrimen – i vår tid förvandlats, reducerats, förytligats till blott och bart "flanör" och "turist" ("Från pilgrim till turist", *Moderntida Tider* nr 47, sept 1994). Inte bara i det moderna projektet, som nu är på fallre-

pet, utan även i den postmoderna kultur som vi är på väg in i, förutsätts staden som människans tummelplats och lekstuga. Eftersom den snabba utvecklingen av data- och telekommunikation kommer att sätta sin prägel på denna stadskultur föreslår Bauman att man kallar denna nya typ av stad för telecity. Postmodernismen anvisar uppenbarligen inga utvägar ur det moderna projektets återvändsgränder.

Oswald Spengler kallade den västerländska kulturen för faustisk. Kännetecknande för den faustiska människan är hennes lust och strävan att erövra rummet. Kristendomen har enligt Spengler inte mäktat forma den faustiska människan, tvärtom har den faustiska människan format kristendomen. Spengler såg att kristendomen fallit offer för politisk prostitution och reducerats till ett bifonomen i samhället. Kanske är det i denna faustiska omformning av kristendomen som vi skall söka förklaringen till varför kristendomens stora slutvision kommit att domineras av sådana bilder som stad och murverk, rikedom och makt och ett i evighet pågående gästabud?

För mig står bilden av det himmelska Jerusalems tronande, dömande konung i bjärt kontrast mot den lågmälda scen där Jesus utan ord och stora åthävor röjer sig för två av sina forna lärjungar på vägen till Emmaus genom att sittande i skymningen bryta bröd och dela vin med dem i all enkelhet. Jag nämner detta som ett exempel på att bibeln faktiskt rymmer alternativa bilder, och att det är upp till oss att välja hur vi vill att kristendomen skall tona fram. Skall den legitimeras och stimuleras västerländsk "civilisation" eller utgöra ett välbehövligt salt i gammaltestetamentlig, profetisk stil?

CITAT SOM ILLUSTRERAR TEXTEN

Staden och kungen

När vi drog förbi Persepolis såg jag kolonnernas kannelyrer, pelarhallarna, lejon, tjuvar, gripar, stenens glänsande, metalliska yta och rad på rad av storhetsvansinniga inskriptioner: "Jag... Jag... Jag... konungen... konungen... brände... dräpte... lade under mig..."

Bruce Chatwin, *Drömspår*

Om Jahves märkliga avsky för huggen sten

Men om du vill göra åt mig ett altare av stenar, så må du icke bygga det av huggen sten; ty om du kommer vid stenen med din mejsel, så oskärar du den.

Andra Mosebok 20:25

En rumänsk rabbins tanke om sitt folk

Rabbinen (som flytt undan nazisterna) kände sig aldrig hemmastadd i Amerika. Han kunde hysa förståelse för sionismen, men han kunde aldrig förmå sig att ansluta sig till den. Israel var för honom en idé, inte ett land. Varhelst torah fanns, där fanns också riket.

Bruce Chatwin, *Drömspår*

Om judarnas vandring genom historien

Ghettona i Östeuropa var alla en liten bit öken, "där inget grönt kunde växa". Judarna var av sina kristna herrar förbjudna att äga jord eller hus, att odla sina egna grönsaker eller utöva något annat yrke än ockrarens. Och fastän de fick samla pinnar till bränsle fick de inte såga en plank, för den händelse det ledde till byggande.

Icke-judarna, som påbjöd de här inskränkningarna, trodde att de straffade judarna för brottet att ha dödat Kristus – så som Jahve hade bestraffat Kain. Ortodoxa judar trodde att de genom att godta dem återupplevde vandringen genom Sinai, när det utvalda folket hade funnit nåd inför sin Herre.

Bruce Chatwin, *Drömspår*

Nomaden och odlaren – Kain och Abel

Nomaden och odlaren är de båda grenarna i den så kallade "neolitiska revolutionen", som i sin klassiska form ägde rum omkring 8.500 år f Kr på den bördiga halvmånens sluttingar, det väl bevattnade "land av kullar och dalar" som sträcker sig i en båge från Palestina till sydvästra Iran. Här, på dryga niohundra meters höjd, brukade de vilda förfäderna till våra får och getter beta av bestånd av vildväxande vete och korn.

Så småningom, när var och en av dessa fyra arter domesticerades, spred sig jordbrukarna nedför kullarna till de slamtäckta flodslätterna, på vilka de första städerna skulle uppstå. Boskapsherdarna drog för sin del till höglänt terräng och bildade en egen, konkurrerande samhällsklass.

Bruce Chatwin, *Drömspår*

Jahve, en vägens gud

Jahve är till sitt ursprung en vägens gud. Hans helgedom är den flyttbara arken, hans hus ett tält, hans altare ett kummel av grova stenar. Och trots att han kan lova sina barn ett väl vattnat land – så som blått och grönt är en beduins favoritfärger – åstundar han i hemlighet öknen för dem. Han för dem ut ur Egypten, bort från köttgrytorna och uppsyningsmannens piska, en färd på tre dagar in i Sinais kärva, rena luft. Där ger han dem deras högtidliga fest, påskhögtiden, en fest på stekt lamm och bittra örter, på bröd som bakats inte i en ugn utan på heta stenar. Och han befäller dem att äta det "med hast", med skor på fötterna och stavar i händerna, för att för alltid påminna dem om att deras livskraft ligger i rörelsen. Han ger dem deras ringdans, "hag", en dans som härmar getternas krumsprång under vårflyttningen, "såsom när man går med en flöjt upp i Herrens berg". Han uppenbarar sig i den brinnande busken och i eldpelaren. Han är allt som Egypten icke är. Ändå vill han tillåta sig den tvivelaktiga äran av ett tempel – men ångrar det: "De hava satt upp sina styggelser i det hus som är uppkallat efter mitt namn, och de hava så orenat det" (Jeremia 7:30).

Bruce Chatwin, *Drömspår*

Profeterna

Profeterna Jesaja, Jeremia, Amos och Hosea var nomadiserande väckelseledare som vrålade smädelser över civilisationens förfall. Genom att slå rot i landet, genom att "lägga hus till hus och åker till åker", genom att förvandla templet till ett skulpturgalleri hade folket vänt sig bort från sin gud.

Hur länge, o Herre, hur länge?... "Till dess att städerna ödelägges..." Profeterna skådade fram mot en återupprättelsens dag, då judarna skulle återvända till nomadlivets torftiga stränghet. I Jesajas kallelsevision utlovas de en frälsare, vars namn skall vara Immanuel, och han skall vara en herde.

Bruce Chatwin, *Drömspår*

Rekabiterna kunde, genom sin nomadiska rörlighet, undgå den babyloniska erövringen

Vi dricka icke vin. Ty vår fader Jonadab, Rekabs son, har bjudit oss och sagt: "I och edra barn skolen aldrig dricka vin; och hus skolen I icke bygga, och säd skolen I icke så, och vingårdar skolen I icke plantera, ej heller äga sådana, utan I skolen bo i tält i all eder tid, för att I mån länge leva i det land, där I bon såsom främlingar.

Jeremia 35:6-7

Stad och land

Vi måste noga känna efter vad det innebär när en stad uppstår ur en uregyptisk, urkinesisk eller germansk by, en fläck i det stora vida landskapet som kanske till det yttre inte visar några kännetecken alls men som likafullt själsligt sett är den plats varifrån invånarna nu upplever landet som "omgivning", som något annat och underordnat. Från denna

stund finns det två liv, och detta upplever bonden lika tydligt som borgaren... Landsbygds människan och stadsmänniskan är skilda väsen. Först känner de skillnaden, sedan behärskas de av den; till sist förstår de inte längre varandra. En brandenburgsk och en siciliansk bonde står varandra idag närmare än den brandenburgske bonden står berlinaren.

Oswald Spengler, *Stadens själ*

Stadens språk är kulturens språk

Stadens nya själ talar ett nytt språk som mycket snart blir likalydande med kulturens språk överhuvud taget. Den fria landsbygden med dess byanpassade människa drabbas; hon förstår inte längre detta språk; hon blir förlägen och förstummas. All historia utvecklas i städer... Bonden är historielös.

Oswald Spengler, *Stadens själ*

Staden formar landsbygden – och gör den slutligen värdelös

En gång hade staden anpassat sig efter landskapet, nu vill staden forma det till sin egen like. Där ute i naturen görs ryttarstigarna om till härvägar, av skogar och ängar skapas parker, av bergen utsiktspunkter; i staden uppfinns en helt egen konstlad natur, fontäner istället för källor, blomsterrabatter, sjöpromenader och klippta häckar istället för ängar, dammar och buskar...

All samhällshistoria kan förstås bara om man uppfattar staden som någonting som mer och mer distanserar sig från landet och till sist gör landsbygden fullständigt värdelös.

Oswald Spengler, *Stadens själ*

Därför vill alla bo i city

Synoikismos, strävan att sluta sig samman, som under den tidiga antiken överallt drog landsbygdsbefolkningen till städerna, upprepas till slut på ett absurt sätt: alla vill bo i centrum av staden, i dess tätaste kärna, annars känner man sig inte som stadsmänniska.

Oswald Spengler, *Stadens själ*

Eremitens öken

Eremitens öken var en plats vid sidan av det dagliga livets larm, undan staden och byn, undan det mondäna, polis... I det sällskapliga vardagslivet hade man händerna bundna och likaså tankarna, man betraktades av andra, fixerades och formades av deras forskande blickar, krav och förväntningar... Här var man "på plats" hur man än flyttade på sig, och att vara på plats betydde att stanna där man var, göra vad som krävdes av en på den platsen.

Zygmunt Bauman, *Från pilgrim till turist*

Flanören

Livet-som-strövtåg var något helt annat än livet-som-pilgrimsfärd. Vad pilgrimen gjort på fullaste allvar härmade flanören på lek. På den moderna scenen passade flanören illa, men han väntade i kulisserna. Han hörde fritiden till och gjorde sina strövtåg på lediga stunder. Flanören och flanerandet inväntade sin stund i periferin. Och den kom – eller snarare, den följde med den postmoderna människans förvandling från hjältemodig producent till lekfull konsument.

Zygmunt Bauman, *Från pilgrim till turist*

Till en stad är jag på vandring.
Allt är synd därutanför.
Frikyrklig väckelsesång

Ozymandias

I met a traveller from an antique land,
Who said: "two vast and trunkless legs of stone
Stand in the desert ... near them, on the sand,
Half sunk a shattered visage lies, whose frown,
And wrinkled lips, and sneer of cold command,
Tell that its sculptor well those passions read
Which yet survive, stamped on these lifeless things,
The hand that mocked them, and the heart that fed;
And on the pedestal these words appear:
My name is Ozymandias, King of Kings,
Look on my Works ye Mighty, and despair!
Nothing beside remains. Round the decay
Of that colossal Wreck, boundless and bare
The lone and level sands stretch far away."

P C Shelley, 1817